Yeni Tehlikeli Sınıf: Prekarya

“Yeni Tehlikeli Sınıf: Prekarya” kavramı, günümüzdeki çalışma yaşamının ve sosyal sınıfların dönüşümünü anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Özellikle küreselleşme ve neoliberal politikaların etkisiyle ortaya çıkan bu sınıf, güvencesiz ve istikrarsız bir varoluşu ifade eder.

Bu makaleyi Spotify’da sesli olarak dinlemek için podcast’ine bu linkten ulaşabilirsiniz.

Bu çalışma, küreselleşme ve neo-liberal politikaların etkisiyle ortaya çıkan **“prekarya” kavramını** ve bu yeni toplumsal sınıfın **temel özelliklerini** kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Prekarya, **güvencesiz, istikrarsız ve sürekliliği olmayan işlerde çalışan** bir işgücü grubunu tanımlar ve **iş güvencesizliği, düşük gelir, mesleki kimlik kaybı ve örgütsüzlük** gibi unsurlarla karakterize edilir. Metinler, **beyaz yakalıların prekaryalaşma sürecini** ve bu durumdan etkilenen **ev gençlerini (NEET’ler)** örneklerle açıklarken, Guy Standing’in prekaryayı “yeni ve tehlikeli bir sınıf” olarak nitelendirmesi ve bu kavrama yönelik **eleştiriler** de tartışılmaktadır. Genel olarak kaynaklar, modern çalışma yaşamında artan güvencesizlik ve esnekliğe dikkat çekerek, bu sorunlara yönelik **çözüm önerileri** sunmaktadır.

1.1 Prekarya Kavramı ve Özellikleri

Prekarya Tanımı ve Kökeni “Prekarya” terimi, İngilizce’deki “precarious” (güvencesiz, istikrarsız, riskli) ve “proletariat” (proletarya) kelimelerinin birleşimiyle oluşmuş **melez bir kavramdır**. Etimolojik kökeni, Latince’de **“dua etmek” anlamına gelen “precor”** kelimesine dayanır; bu da bireylerin durumlarının dua etmelerini gerektirecek ölçüde **çaresizliği ve belirsizliği** içerdiğine işaret eder. Modern Fransızca’da “la précarité” ise “uçurumun kenarında bulunma, her an çökebilecek durumda olma hali veya kırılgan durumda bulunma” anlamlarını taşır.

Kavramı literatüre kazandıran İngiliz ekonomist **Guy Standing**, prekaryayı **“küreselleşmenin çocuğu”** olarak tanımlar. Standing’e göre prekarya, uzun vadede herhangi bir **maaşa, statüye ya da özlük haklarına sahip olmayan, güvencesiz, kimliksiz ve önemsenmeyen bir varoluşa sahip vatandaşlardır**. Kavramın yaygınlaşmasında Pierre Bourdieu’nün 1960’lı yıllardan itibaren Cezayir’deki işçiler üzerine yaptığı çalışmalar ve 1990’lardaki “güvencesizliğin her yerde olduğu” vurgusu da etkili olmuştur.

1.2 Prekaryalaşma Süreci ve Temel Özellikleri

Prekaryalaşma Süreci ve Temel Özellikleri Prekaryalaşmak, sadece çalışma şartları için değil, aynı zamanda **yaşamın genelindeki tüm koşullar için belirsizliğin** olması durumudur. Prekaryanın temel özellikleri şunlardır:

- **Güvencesizlik ve Belirsizlik:** Prekarya üyeleri, **işlerini kaybetme korkusu ve işsiz kalma kaygısı** gibi ciddi bir gelecek kaygısı yaşar, bu da yaşamlarını planlayamamalarına neden olur. Sürekli bir belirsizlik ve oturmamışlık hali söz konusudur.
- **Esnek Çalışma Koşulları:** İşverenlerin çalışanları istedikleri zaman, istedikleri kadar ve istedikleri şekilde istihdam etme serbestisine dayanan **yarı zamanlı, kısa süreli, sözleşmeli ve geçici çalışma** gibi biçimler yaygınlaşmıştır. Maaş, istihdam, iş ve vasıflarda esneklik boyutları bulunur.
- **Düşük ve Düzensiz Gelir:** Prekaryanın ayırt edici temel unsurlarından biri **gelir eşitsizliğini şiddetli şekilde hissetmesidir**. Maaşlı çalışanların aksine sabit ya da öngörülebilir bir ücretleri yoktur. Bazı durumlarda asgari ücretin altında veya sigortasız çalışmayı kabul etmek zorunda kalmışlardır.
- **Mesleki Kimlik ve Kariyer Yoksunluğu:** İstikrarlı bir istihdam ilişkisi olmadığından profesyonelleşemez ve uzmanlaşamazlar. Yaptıkları işin bir geleceği olmadığının farkındadırlar, bu nedenle kendilerini geliştirme veya kariyer yapma isteği ve imkânı bulamazlar.
- **Vasıfların Değersizleşmesi ve İş Tanımı Esnekliği:** Güvencesiz çalışanlar, kendi uzmanlıklarıyla alakalı olsun olmasın, **çok farklı işleri yapmayı kabullenmek zorunda bırakılırlar**. Bu durum, bireylerin emek güçlerinin değersizleştirilmesi ve kişisel bütünlüklerinin tahribatına yol açar.
- **Örgütlenme ve Temsil Güvencesi Yoksunluğu:** Sendikal haklardan ve iş sözleşmelerinden yoksundurlar. Bu durum, kendilerini çaresiz ve sahipsiz hissetmelerine neden olur.
- **Psikolojik Etkiler:** Güvencesizlik ve belirsizlik, prekarya üyelerinde **öfke, dışlanmışlık, kaygı, yabancılaşma, stres, umutsuzluk ve özsaygı kaybı** gibi duyguları yoğun olarak yaşanmasına neden olur. Uzun vadeli iş güvenliğinin olmaması, Sennett'in (2008) ifade ettiği **"karakter aşınmasına"** yol açabilir.
- **"Kısmi Vatandaşlık" ve Aidiyetsizlik:** Prekarya, uzun vadede herhangi bir maaşa, statüye ya da özlük haklarına sahip olmayan, güvencesiz, kimliksiz ve önemsenmeyen bir varoluşa sahip vatandaşlar olarak tanımlanır. Eğitim kurumları ve mesleklerine aidiyet duygularını yitirmişlerdir. Standing, prekaryayı "denizen" (kısmi vatandaş) kavramıyla tanımlar.
- **Zaman Kontrolü Yoksunluğu:** Çalışma saatleri düzensiz, istikrarsız ve kırılgandır; iş hayatı ile özel hayat arasında kalın çizgiler yoktur, sürekli meşguliyet hali söz konusudur. Zaman kontrolü çalışanın değil, patronun veya yöneticilerin elindedir.

1.3 Standing'in Yedi Güvencesizlik Alanı

Guy Standing, prekaryanın emeğe dair yedi tip güvenceden yoksun olduğunu ileri sürer:

1. **Emek Piyasası Güvenliği:** Yeterli gelir getirici iş fırsatlarının olmaması.
2. **İstihdam Güvenliği:** Keyfi işten çıkarmalara karşı korumanın bulunmaması.
3. **İş Güvenliği:** İstihdamda belirli bir mevki elde etme fırsatının ve kariyer ilerlemesinin kısıtlı olması.

4. **Çalışma Güvenliği:** Güvenlik ve sağlıkta yapılan düzenlemelerin yetersizliği, düzensiz çalışma saatleri, iş-özel hayat dengesinin bozulması.
5. **Vasıfların Yeniden Üretiminin Güvenliği:** Vasıf kazanmaya ve işçinin sahip olduğu becerilerin kullanılabilmesine dönük fırsatların sınırlılığı.
6. **Gelir Güvenliği:** Yeterli ve sabit bir gelirin sağlanmaması, gelir eşitsizliği.
7. **Temsil Güvenliği:** Bağımsız sendikalardan ve grev hakkından yoksunluk.

Bu yoksunluklar, prekaryayı toplumsal sınıflar içerisinde **en kırılgan grubu** haline getirir.

- **Prekaryanın Sınıf Tartışmaları**

Standing, prekaryayı **"küreselleşmenin çocuğu"** ve **"oluşum sürecinde olan yeni bir tehlikeli sınıf"** olarak nitelendirir. Proletaryanın gün geçtikçe üyesi olanların sayısının daralan bir sınıf olduğunu, prekaryanın ise onun yerini almaya başladığını savunur. Proletarya, uzun soluklu, güvenceli çalışma koşullarına, sendikal haklara ve iş sözleşmelerine sahipken; prekarya esnek, güvencesiz ve kimliksiz bir varoluşa sahiptir. Prekarya, orta sınıf mensupları gibi sabit bir maaşa, statüye ya da çeşitli sosyal haklara sahip değildir.

Ancak prekarya kavramına yönelik **önemli eleştiriler** de bulunmaktadır:

- **Yeni Bir Sınıf Olmadığı İddiası:** Birçok sosyal bilimci, prekaryanın yeni bir toplumsal sınıf olmaktan öte, **işçi sınıfının bir parçası**, güvencesiz bir istihdam biçimi ya da varoluşsal bir durum olduğunu savunur. Örneğin, Breman'a göre prekarya olarak nitelendirilenler, tıpkı proletarya gibi emeğini satmaktan başka seçeneği olmayan gruplardır.
- **Avrupa Merkezcilik:** Prekarya kavramının genellikle Avrupa merkezli olduğu ve gelişmekte olan ülkelerdeki sosyo-ekonomik yaşamı yeterince açıklayamadığı eleştirisi getirilir, zira bu bölgelerde güvencesizlik her zaman var olan bir durum olmuştur.
- **Homojen Olmayan Yapı:** Prekaryanın homojen bir yapıya sahip olmadığı ve içinde düşük vasıflılardan yüksek vasıflılara, göçmenlerden eğitimli bireylere kadar çok farklı kesimleri barındırdığı belirtilir. Bu heterojen yapı, ortak çıkarlar veya sınıf bilinci oluşturmak için yeterli olup olmadığı konusunda tartışmaya yol açar.
- **Sınıf Bilinci Eksikliği:** Eleştirmenler, prekaryanın Marxian anlamda bir sınıf bilincine sahip olmadığını, örgütsüz ve mesleki kimliği olmayan bir grup olduğunu vurgular. Standing de prekaryanın kısa vadede sınıf bilinci oluşturmasının mümkün olmadığını belirtir.
- **"Tehlikeli Sınıf" Kavramının Eleştirisi:** Standing'in prekaryayı "tehlikeli yeni sınıf" olarak tanımlaması, bazılarına göre egemen sınıflara gözdağı vermek için siyasi bir söylemdir ve çalışan yoksulların sömürücü bir sistemin kurbanı olduğu gerçeğini gizleyebilir. Ayrıca, prekaryanın öfkesinin kime karşı olacağı belirsizdir ve "birtakım kirli odakların sesini dinlemeye, oylarını ve paralarını nüfuzu giderek artan siyasi bir platforma vermeye meyilli" olabileceği tehlikesini yaratır. Özellikle eğitimli kesimlerin popülist siyasetçilere ve neofaşist mesajlara kapılması, prekaryayı "tehlikeli" yapan nedenlerdendir.

Bu eleştirilere rağmen, prekarya kavramı, günümüz emek gücünün maruz kaldığı esneklik ve güvencesizliğe dikkat çekmek açısından önemli bir araç olarak kabul edilmektedir.

1.4 Prekarya İçindeki Gruplar (Standing)

Guy Standing, prekaryayı homojen olmayan yapısı içinde üç ana kümeye ayırır:

1. **Geçmişe Özlem Duyanlar (Atacılar):** İşçi sınıfı topluluklarından kopan, eğitim düzeyleri çok yüksek olmayan, siyasal alanda popülist söylemlere yatkın ve içinde bulundukları kötü koşullardan başkalarını (özellikle diğer prekarya gruplarını) sorumlu tutanlardır.
2. **Göçmenler ve Azınlıklar:** Kendi ülkelerinden kopmuş, büyük bir belirsizlik içinde yaşayan ve prekaryanın güvencesiz yaşam tarzını en iyi yansıtan gruptur. Göçmenler, işgücü piyasasında rekabeti artırarak ve ücretleri aşağı yönde baskılayarak yerli çalışanların iş güvencesini tehlikeye atmaktadır. Prekarya üyelerinin yaşadığı güvencesizliğin, başka prekarya gruplarına (örn. göçmenlere) yönelik suçlamalara yol açabileceği de belirtilmiştir.
3. **Yüksek Eğitimli İlericiler:** Üniversite eğitimi almış ve pek çok vasfa sahip olmalarına rağmen kendilerine yeterince güvence sağlayamayan ve çalışan yoksulların önemli bir kesimini oluşturan bireylerden meydana gelir. Standing, bu grubun prekaryaya liderlik edebileceğini ve diğer alt grupları toparlayıp siyasi mücadeleye öncülük edebileceğini savunur.

Standing ayrıca, kadınların, gençlerin, yaşlıların, stajyerlerin, etnik azınlıkların, engellilerin ve hapishanedekilerin de prekaryalaşma sürecinden farklı güvencesizlik biçimleriyle etkilendiğini belirtir.

1.5 Beyaz Yakalıların Prekaryalaşması

Geleneksel olarak beyaz yakalılar, sanayi toplumunda **yüksek ücretli, statülü ve güvenceli bir istihdam biçimini temsil eden, genellikle orta sınıf mensubu** olarak kabul edilen bir kesimdi. Ancak günümüzde bu konumları tartışmalı hale gelmiştir. Post-Fordist üretime geçişle birlikte, beyaz yakalılar üretim sürecinde mavi yakalıların yerini almaya başlamış, işleri basitleşmiş ve rutinleşmiştir; hatta banka şubesi çalışanı ile süpermarketteki kasiyer arasındaki farkın ortadan kalktığı belirtilmiştir. Bu süreç, beyaz yakalıların mesleki kimliklerinin ve imtiyazlı konumlarının aşınmasına yol açmıştır.

Beyaz yakalıların prekaryalaşması, aşağıdaki temel özelliklerle kendini göstermektedir:

- **Güvencesizlik ve Belirsizlik:** İşlerini kaybetme korkusu ve işsiz kalma kaygısı gibi ciddi bir gelecek kaygısı yaşamaktadırlar.
- **Esnek Çalışma Koşulları:** Yarı zamanlı, kısa süreli, sözleşmeli ve geçici çalışma gibi istihdam biçimleri yaygınlaşmıştır; maaş esnekliği de özellikle kriz dönemlerinde benimsenmektedir.
- **Düşük ve Düzensiz Gelir:** Gelir güvencesizliği sorunu yaşamakta, aldıkları ücretlerin

yaptıkları işin karşılığı olmadığını belirtmişlerdir.

- **Mesleki Gelişim ve Kariyer Fırsatları Kısıtlılığı:** İstikrarlı bir istihdam ilişkisi olmadığından profesyonelleşemez ve uzmanlaşamazlar. Kariyer olanaklarının yetersizliğinden ve mesleki kimliklerinin kaybolduğundan şikayet etmektedirler.
- **Vasıfların Değersizleşmesi ve İş Tanımı Esnekliği:** Kendi uzmanlıklarıyla alakalı olsun olmasın, çok farklı işleri yapmayı kabullenmek zorunda bırakılırlar, hatta mavi yakalıların işlerini yapmak zorunda kalmaktadırlar. Teknoloji kullanımının artmasıyla işler daha da niteliksizleşmiştir.
- **Örgütlenme ve Temsil Güvencesi Yoksunluğu:** Sendikal haklardan faydalanamamakta, sendikaya üye olmaları nedeniyle işten çıkarılma riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.
- **Psikolojik Etkiler:** Güvencesizlik, belirsizlik ve eşitsizlik, öfke, dışlanmışlık, kaygı, yabancılaşma, stres, umutsuzluk ve özsaygı kaybı gibi duyguları yoğun olarak yaşanmasına neden olmaktadır.
- **“Kısmi Vatandaşlık” ve Aidiyetsizlik:** Eğitim kurumları ve mesleklerine aidiyet duygularını yitirmişlerdir.
- **Değişen İstihdam Koşulları:** Çalışma saatlerinin esnekleşmesi, uzun mesailer, vardiyalı sistemler ve ücretlendirmede yaşanan sorunlar öne çıkan problemlerdir.
- **Eğitimli Kesimin Durumu:** İyi eğitim almış kişilerin prekaryaya dahil olması, kavramın ayırt edici özelliklerinden biridir; üniversite mezunları dahi kendilerine vaat edilen “parlak kişisel gelişim kariyeri” yerine güvencesiz bir varoluşun içine saplanmaktadırlar.

Türkiye’de ücretli öğretmenler ve usta öğreticilerin, alışveriş merkezlerinde yönetici pozisyonunda çalışanların, genç akademisyenlerin (araştırma görevlileri), gazetecilerin, yeni mezunların ve freelance çalışanların prekaryalaşma süreci içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

1.6 Ev Genci (NEET) ve Prekarya İlişkisi

“Ev Genci” terimi, kaynaklarda doğrudan “NEET” (Not in Education, Employment, or Training – Ne Eğitimde Ne İstihdamda) olarak açıklanmasa da, gençlerin çalışma, geçim ve yaşam algılarına odaklanan araştırmalarda bu grup detaylıca incelenmiştir. Özellikle 2020 tarihli bir araştırmada, katılımcı gruplarından birinin doğrudan NEET’lere karşılık geldiği belirtilmiştir. Araştırmalar, **güvencesizliği en yoğun olarak yaşayan kesimlerden birinin gençler** olduğunu ortaya koymuştur.

1.7 Gençlerin Prekarya İle Olan İlişkisi

Ev gençleri (NEET’ler), prekarya sınıfının önemli bir bileşenidir ve prekaryalaşma sürecinin getirdiği sorunları derinlemesine deneyimlerler. Gençlerin prekarya ile olan ilişkisi şu yönleriyle ortaya çıkar:

- **İşsizlik ve Gelecek Kaygısı:** Gençler, eğitim ve istihdam durumları fark etmeksizin

"güvencesizlik ve belirsizlik" hislerinde ortaklaşmaktadır. İş bulmanın zorluğu, güvencesiz ve esnek çalışma koşulları, her an kovulma ihtimali gençlerde **kuvvetli bir kaygı** yaratmaktadır. İşsiz gençlerin "işe yaramazlık kabusu" olarak nitelendirilen bir yetersizlik hissi yaşadığı belirtilmiştir.

- **Maddi Sıkıntı ve Aileye Bağımlılık:** Araştırmaya katılan gençlerin önemli bir kısmı geçim sıkıntısı çekmekte ve bu durum onları aileleriyle yaşamaya zorlamaktadır. Aile, güvencesiz gençlerin **hayatta kalma stratejisi ve temel bir sosyal gelir kaynağı** olarak ön plana çıkmıştır. Gençler kredi kartı, ev kredisi ve öğrenim kredisi gibi borçlarla da boğuşmaktadır, bu da gelecek planlarını etkilemektedir.
- **Mesleki Kimlik Kaybı:** Gençlerin çoğunda yapılan iş ile alınan eğitim arasında bir uyum yoktur ve bu durum mesleki kimliklerin giderek yok olduğunu göstermektedir. Çalışan gençlerin çoğu yakın zamanda iş değiştirmiş veya iş değiştirmeyi düşünmektedir, bu da mesleki kimlikten ziyade parçalı ve güvencesiz bir çalışma algısına işaret eder.
- **Siyasi Algı ve Umutsuzluk:** Gençler, içinde bulundukları güvencesizlik ve belirsizliğin kaynağı olarak **siyasetçileri, Suriyeli göçmenleri ve halkı** işaret etmişlerdir. Ülkenin kötüye gittiğini düşünmelerine rağmen, bu gidişatın kendi jenerasyonları tarafından durdurulacağına inanmaktadırlar. Ancak fırsat bulduklarında daha iyi çalışma koşulları ve hayat standartları olan başka bir ülkede yaşamak istemeleri de dikkat çekicidir. Prekarya üyelerinin yaşadığı bu güvencesizliğin, başka prekarya gruplarına (örn. göçmenlere) yönelik suçlamalara yol açabileceği de belirtilmiştir.
- **Hiyerarşik İlişkiler ve Örgütsüzlük:** Gençler, çalışma hayatındaki hiyerarşik ilişkilere karşı çalışanları koruyan kurumsal bir sistem veya dayanışma ağlarının yoksunluğunu hissetmektedirler. Bu durum, onları yöneticilerin keyfi uygulamalarına karşı yalnız ve kırılgan bir konumda bırakır.
- **Kadın Gençlerin Kırılganlığı:** Güvencesizliğin genç kadınlarda erkeklere göre daha derinden hissedildiği, kadınların mesleki kimliği ve becerilerinden ziyade **"kadın olması"nın ön plana çıktığı** ve görev tanımlarının esnekleştiği belirtilmiştir. Ücretsiz kreş gibi sosyal haklardan yoksunluk da kadınların çalışma hayatındaki kırılganlıklarını artırmaktadır.
- **"İlericiler" Grubu:** Guy Standing, prekaryanın üç temel alt sosyal grubundan birinin "ilericiler" olduğunu belirtir. Bu grup, üniversite eğitimi almış ve pek çok vasfa sahip olmalarına rağmen kendilerine yeterince güvence sağlayamayan ve çalışan yoksulların önemli bir kesimini oluşturan bireylerden meydana gelir. Standing, bu grubun prekaryaya liderlik edebileceğini ve diğer alt grupları toparlayıp siyasi mücadeleye öncülük edebileceğini savunur.

1.8 Çözüm Önerileri

Prekarya olgusuna karşı güvenceli ve güvenli istihdam süreçlerinin geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasına yönelik çeşitli sosyal politika önerileri sunulmaktadır:

- **Evrensel Temel Gelir:** Standing, prekaryanın sabit bir gelire ulaştırılmasını ve

devletin garanti altına alınmış aylık temel bir ücret tahsis etmesini en başta gelen öneriler arasında sıralar.

- **Yasa ve Yönetmeliklerin Uygulanması:** Mevcut İş Kanunu ve çalışma yaşamını düzenleyen kanun ve yönetmeliklerin çoğu yeterli olmasına rağmen, güvencesizliği tetikleyen şey kontrol, teşvik ve ceza mekanizmalarının yetersiz işlemesi ve cezai yaptırımların çoğu zaman göz ardı edilmesidir.
- **Örgütlenmenin Kolaylaştırılması:** Gençlerin ve kadınların apolitize edildiği, hiper-bireyselleşmiş ve örgütsüzlüğü istihdamın görünmez koşulu olarak gören yaklaşımın terk edilmesi hem özel hem de kamu işletmelerinde örgütlenmenin önünün açılması gerekmektedir. Sendikaların güvencesiz işçilerin özellikleriyle ilgili toplu görüşme mekanizmalarını teşvik etmeleri gerektiği vurgulanmaktadır.
- **Vergilerin Toplumsal Güvenceye Dönüşmesi:** Vergiler, toplumun güvencesiz kesimlerinin temel yaşam ihtiyaçlarını karşılamaları için kullanılmalı, barınma, beslenme, eğitim ve sağlık gibi hizmetlere erişimleri devlet mekanizmalarınca sağlanmalıdır.
- **Ulusötesi Denetim:** Küreselleşmenin getirdiği esnek istihdam anlayışı nedeniyle oluşan güvencesizliği derinleştiren haksız rekabete karşı ulusötesi denetim ve gözetim mekanizmalarının önü açılmalıdır.
- **Kırılgan Sektörlerin İzlenmesi:** Tekstil, mevsimlik tarım işçiliği gibi prekar çalışmanın standart hale geldiği sektörlere özel denetim ve iyileştirme programları uygulanmalıdır.
- **Kooperatif Kültürünün Canlandırılması:** Kooperatif kültürünün canlandırılması da önerilen politikalar arasındadır.

Sonuç olarak, prekarya kavramı, modern dünyadaki istihdam ilişkilerinde emeğin maruz kaldığı esneklik ve güvencesizliğe dikkat çekmek için önemli bir araç haline gelmiştir. Beyaz yakalılar da dahil olmak üzere geniş bir çalışan kesiminin bu prekaryalaşma sürecinden etkilendiği ve bunun hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ciddi sonuçlar doğurduğu kaynaklarda belirtilmiştir.